

Циганок І. Б.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

МЕТАФОРИ І МОВОСВІТ ВАЛЕРІЯ ВИХОДЦЕВА

Анотація. У статті здійснено спробу описати особливості мовного світу кілійського поета Валерія Панасовича Виходцева через один чи не найпоказовіший сегмент – метафори. Творчість цього митця заслужено посідає помітне місце серед культурно-літературних надбань Українського Подунав'я. Поезіям автора притаманна емоційність, ліризм, майстерне витончене відчуття українського слова, наявність яскравих рис індивідуального авторського стилю.

У цій науковій розвідці доведено, що численні метафоричні структури сприяють наскрізній образності віршового мовлення, тому становлять невіддільний складник мовного світу поета. Виявлено, що автор віддає перевагу таким найчастотнішим семантичним типам метафоричних перенесень, як-от: «неживому – живе», «неживому – неживе», «живому – живе». Особливе місце в поезіях В. Виходцева посідають розгорнуті й індивідуально-авторські метафори, а також колірні метафоричні структури, до складу котрих входять хроматизми: золотий, жовтий, білий, червоний, голубий, чорний, чорно-білий, черлений, сивий, ясний барвінковий, світлий тощо. Крім прикметників на позначення кольору, автор використовував ще дієслова й іменники. Помічено, що метафоризація колоративів розвивається під впливом незвичайної сполучуваності хроматизмів з означуваними словами. Таким чином, утворюються оказіональні метафоричні одиниці, або традиційним колірним метафорам надаються авторські смислові прирошення. Серед метафор Виходцева частотними є також розгорнуті тропи, зокрема й хроматичні, що мають структуру *звичайна метафора + порівняння*.

Метафоричного осмислення у мовотворчості поета набувають гідроніми Тиса, Савранка, Дунай, Дніпро та топоніми Кілія, Україна, Європа, які засвідчують розмаїття образів, породжених світоглядом автора, і визначають його індивідуально-авторський стиль.

Загалом метафоротворенню В. Виходцева притаманна антропоморфізація, зокрема метафоризація природи та почуттів людини.

Ключові слова: метафорологія, метафора, розгорнута метафора, мовний світ, мовна творчість, хроматизми, оказіональна метафора, поезія.

Постановка проблеми. Серед актуальних завдань сучасного мовознавства постає проблема докладного вивчення мови митців українського слова, зокрема і регіональних. У всіх кутках України є такі автори, та лише одиниці з них не поступаються своєю майстерністю іменитим. Привернути читачку увагу до регіональних поетів допоможуть науковій розвідці, присвяченій вивченню їх мовотворчості, мовного світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Н. Сніжко, студіювання «мови письменника, лексичного складу його творів на тлі загальномовних процесів розвитку –

шлях до пізнання універсальних, національних та індивідуально-авторських особливостей світосприймання» [1, с. 75]. Збагнути авторський світогляд, а отже, і особливості мовного світу можна насамперед завдяки вивченню тропеїчних засобів. Мова творів письменника (поета), за спостереженням Н. Сологуб, «це справді світ, де слово живе, діє, переконує, випромінює національний дух і прилучає до загальнолюдського вічного» [2, с. 113]. Розуміння слова як засобу пізнання дійсності і вічності закріплює за словом *мовосвіт* функції позначення способу пізнання світу й мови та подання результатів когніції за допомогою мовних засобів» [1, с. 74].

«Теоретичне осмислення слова як елемента вічності, засобу категоризації дійсності та відтворення загальнолюдських і національних надбань, – пише Н. Сніжко, – вимагає потужних словникових та текстово-ілюстративних даних» [1]. Метафори в такому сенсі є дуже показовими засобами для опанування світобачення митців слова через їхню творчість. Адже «у художніх текстах органічно поєднуються загальнономовний та індивідуальний словник, реалізуються потенційні можливості національної мови в її пізнавальній, естетичній, культурно-освітній функціях» [3, с. 5]. Відтак студіювання мовотворчості поета на перетині лінгвостилістики і метафорології видається актуальним. За словами Л. Кравець, між поезією та метафорою спостерігається тісний генетичний зв'язок. Дослідниця пов'язує появу першої з розвитком мислення і світогляду людини. Щодо цього вона зазначає, що «міфологічне уособлення явищ природи перетворилося на поетичне відтворення навколишнього світу. Засобом і результатом перетворення міфу на звичні форми свідомості стала метафора. Її особливості, які також зумовлені специфікою людського мислення, багато в чому збігаються з особливостями поезії. Взаємозумовленим був і розвиток поезії та метафори упродовж тисячоліть» [4, с. 66]. Прийнятним у такому контексті є спостереження Н. Арутюнової, що «метафора – це передусім спосіб пізнати індивідуальність конкретного предмета або явища, передати його неповторність» [5, с. 348].

Формування мети статті. Мета нашої наукової розвідки полягає в описі метафоричного сегменту мовотворчості В. Виходцева.

Виклад основного матеріалу. Поет В. Виходцев родом із Савранщини. Жив і працював у м. Кілії Одеської області. Член Національної спілки письменників України (2000 р.). Нещодавно побачила світ збірка його вибраних творів «Музика серця» [6].

До сьогодні є небагато літературознавчих досліджень творчості В. Виходцева (Г. Райбедюк [7], О. Томчук [8]) і зовсім немає мовознавчих наукових студій.

Твори поета вирізняються емоційною виразністю, красою поетичного слова, індивідуальністю авторського стилю.

За спостереженням Г. Райбедюк, «загальна атмосфера художнього простору лірики Виходцева формує самобутню естетичну ауру, своєрідний ритмічний малюнок, унікальну багатоголосу авторську картину світу» [7, с. 88]. У вступному слові до згаданої вище збірки дослідниця наголошує, що «його глибоко лірична поезія наснажена рідкісною чистотою почуттів, наділена магічною здатністю заряджати серця читачів особливою енергетикою – світлою, правдивою, добровстввердливою» [6, с. 3].

Нашу увагу привернуло насамперед різноманіття метафоричних структур, серед яких є й поетичні. Особливою образністю й водночас патріотичністю визначаються поезії В. Виходцева про рідний край, його прекрасну природу. Наприклад, у вірші «Буджак» репрезентовано завдяки метафоричним образам красу нічного Буджацького степу.

*В надвечір'ї неозорий
Степ Буджацький догора,
А у небі ясні зорі
Від Дунаю до Дністра.
Скільки бід він знав і болю –
Полинами аж пропах.
Скільки легенів за волю
Залишилось у степах...
Не загояться ще рани
Від села і до села.
Посивіла дуже рано
На курганах ковила [6, с. 9].*

Цей текст сприймається читачами як цілісна метафорична структура завдяки тропеїчним образам догорілого Буджацького степу, зболеного степу з запахом полину, зраненого степу з білою, ніби посивілою, ковилою. Патріотичної наснаженості поезії надано за допомогою метафори «Скільки легенів за волю Залишилось у степах», що базується на асоціаціях зі степом як полем бою за волю України.

Природа рідного краю в більшості віршів поета постає в описах пейзажів, ніби мініатюрних смальтинках. Цьому сприяє різноманіття метафоричних образів, як-от: *Я заколишу вечір в замріяних колосках, Натруджений добрий вечір притих у моїх руках [6, с. 18]; І дуби на узліссі кремезні, Як засмагли в степу козаки [6, с. 18]; Посивілої хати віконечка видивляються все в небозвід [6, с. 19]; А старенька хатина вдивляється – аж сльозина по шибіці тече [6, с. 19].*

Увагу читача привертають також колірні метафори, до складу яких входять хроматизми: золотий (*Сповита в барвах золотих, Бентежно дихає у вир Ранкова музика трави [6, с. 23]; жовтий (Соняшники – жовті озерця [6, с. 25]; білий (Які дерева дивовижні У білі вкнутались дими [6, с. 43]; червоний (Ранок ходить червоним півнем [6, с. 53]; голубий (І тиша голуба озерна [6, с. 60]; І неба голубу хустину, Що сторочилась на дощі... [6, с. 25]; чорно-білий (На чорно-білих клавішах зими Грає вітер коліскову пісню Сосновому лісу [6, с. 66]; черлений (А вже село підперезалось Черленим поясом полів [6, с. 25], барвінковий (Барвінкові очі – барвінковий день По траві в долині райдужно іде [6, с. 24]; світлий (Світлий день у світлих росах – Світлі думи восени [6, с. 66]) тощо.*

Метафори Виходцева диференціюємо на дві групи: 1) субституційні, що виконують образотворчу функцію; 2) інтеракційні, завдяки яким виникають поняття, що слугують тлом для створення розгорнутої метафори (метафора + порівняння), наприклад, як у поезії «Мова»:

*Вона, як музика довкола.
Як диво, вплетена в пісні.
Не зраджу їй уже ніколи –
Вона від матері в мені [6, с. 74].*

Серед метафор-субститутів у мовотворчості поета виокремлюємо такі семантичні типи:

– «неживому – живе»: *Я бачу, як сонце у стрісі Розгублює промені дня, Витріскує в стиглім горісі, Виблискує в гриві коня... Із смагlochох димарів Вітри витягували пісню [6, с. 32]; Весна сніжок туманом злиже На берегах... [6, с. 38]; Червень забрів у жита, Руки закинув у хмари пінні – Грози шукає там. [6, с. 53]; Прокинулись очерети Від гомону доріг. Навишніх соняшник притих – І сонце підстеріг [6, с. 26]; Ще сніг де-інде у долині Серед дунайської краси. І салютують при калині Пухнасті котики лози [6, с. 43]; Деревя теж чекають слів, Деревя теж потрібно ласки. Вони, мов люди, на землі. Та не ховаються за маски [6, с. 70];*

– «неживому – неживе»: *А під вербами в калині розквітло полум'я кульбаб [6, с. 64]; На сторінках нічної книги Читаю літери зірок [6, с. 27]; Перемололись хмари в жорнах вітру [6, с. 55]; Складав екзамен атак [6, с. 27]; А місяць на небі гострий: Лиш ручку – і серп уже... [6, с. 50];*

– «живому – живе»: *Бджола взяла вже осінь спілу Собі на стамлене крило [6, с. 59].*

На здатності смислових перенесень до взаємоперетворення базується один зі способів оновлення так званих *стертих метафор* – поділ їх на складові частини і перетворення метафори на порівняння. Зв'язок метафори та порівняння виявляється не лише тоді, коли вони відображають тотожні змістові відношення, але й за умови, коли знаходяться в однотипних позиціях і виконують подібні функції. Під час розгортання тропа відправною позицією може бути і порівняння, і метафора: *Осінній ліс – вогненний ліс [6, с. 52]; А над нами гуси білі – Наче стріли з лука [6, с. 53].*

Метафоричного осмислення у мовотворчості В. Виходцева набувають також гідроніми Тиса, Савранка, Дунай, топоніми Кілія, Україна, Європа та інші. Перед читачами постають метафоричні образи:

– ріки, котра виграє на трембіті, про що свідчить оказіональний дієслівний неологізм *витремітує (Тиса витремітує акорди Поміж гір, в ущелинах століть [6, с. 26]);*

– мальовничої природи на річкових берегах (*Яка краса! Яка краса! Крізь ранок цідиться роса На сонне поле і луки, На мальовничі береги Савранки-річки, Сповита в барвах золотих, Бентежно дихає у вир Ранкова музика трави [6, с. 23];*

– ріки як символу патріотичного козацького духу, любові до України (*А Дунай тече крізь літо Понад шляхом чумаків В двадцять першому столітті З духом славних козаків. В море пісню солов'їну Зносить вічна течія... Де любов до України Починається моя [6, с. 76];*

– рідного міста, що є для поета цілим всесвітом (*Славне місто Кілія – Це планеточка моя Біля рідного Дунаю. Я завжди його пізнаю [6, с. 28];*

– Європи як шляху для поширення української культури, зокрема пісень (*І не обміліти її броду, Бо нести Європою пісні, Що течуть, течуть з мого народу – І вони з дитинства у мені [6, с. 28].*

Мовний світ поета визначається також численними поетичними метафорами, котрим, на відміну від інших їх різновидів,

притаманне оновлене переносне значення, внаслідок чого авторська метафора набуває ознак контекстуального неологізму, як у нижчеподаному метафоризованому контексті-описі про появу зими:

Злітають хмарки із-за темного лісу.

Отам, де дрімають весняні громи.

Відкрила вже осінь строкату завісу –

Будемо дивитись виставу зими [6, с. 52].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як свідчить викладене вище, одними з визначальних мовних засобів поетичного мовосвіту В. Виходцева є метафори. Вони частотні, а деякі поетичні тексти автора становлять собою наскрізно метафоризовані структури. Поет віддавав перевагу таким семантичним різновидам метафор: «неживому – живе», «неживому – неживе», «живому – живе». Значна частина цих тропів має оказіональний характер. Серед них вирізняються розгорнуті структури, створені на основі поєднання метафори з порівнянням.

Розгалужений спектр кольорів спостерігаємо у так званих кольорних метафоричних одиницях. Поет метафоризував хроматизми: золотий, жовтий, білий, червоний, голубий, чорний, чорно-білий, черлений, сивий, ясний, барвінковий, світлий; крім прикметників, на позначення кольору вживав дієслова типу червоніти, жовтіти та іменники на кшталт «голубінь».

Метафоричного осмислення у мовотворчості автора набувають власні назви річок (Тиса, Савранка, Дунай, Дніпро), міст і країн (Кілія, Україна), котрі репрезентують читачам систему образів, що визначають світогляд поета і його ідіюстиль.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в цілісному системному описі мовосвіту В. Виходцева завдяки залученню до аналізу інших мовних засобів.

Література:

1. Сніжко Н. Український мовосвіт XVIII-XXI століття: проблеми інтегрального лексикографічного моделювання. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2012. Вип. 17. С.73-83. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/19199/1/Snizhko%20N.%20V.pdf>
2. Сологуб Н.М. Мовний світ Олеса Гончара. Київ : Наукова думка, 1991. 140 с.
3. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.
4. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії XX ст. Київ : Видавничий дім «Академія», 2012. 416 с. (Серія «Монограф»).
5. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры. 1999. 896 с.

6. Виходцев В. Музыка сердца: избранные творы. Ізмаїл: Ірбіс, 2019. 135 с.
7. Райбедюк Г. Особливості творчого самовираження кілійського поета Валерія Виходцева. *Виходцев В. Музыка Серця*. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. С. 86-101.
8. Томчук О. Колоративи в художніх текстах поетів Подунав'я. *Виходцев В. Музыка Серця*. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. С. 108–119.

Tsydanok I. Metaphors and the language world of Valery Vykhodtsev

Summary. The article attempts to describe the peculiarities of the language world of the poet Valery Panasovych Vykhodtsev from Kiliya by means of one of the most significant segments – metaphors. The work of this artist deservedly occupies a prominent place among the cultural and literary heritage of the Ukrainian Danube region. The author's poetry is characterized by emotionality, lyricism, masterful and refined sense of the Ukrainian word, the presence of bright features of individual author's style.

In this scientific investigation it is proved that numerous metaphorical structures contribute to the pervasive imagery of poetic speech, and therefore are an integral part of the poet's language world. It is found that the author prefers such most frequent semantic types of metaphorical transfers as: “inanimate – animate”, “inanimate – inanimate”, “animate – animate”. A special place in V. Vykhodtsev's poems is occupied by detailed and author's individual metaphors, as well as color metaphorical structures, which include chromatisms: gold, yellow, white, red, blue, black, black-and-white, blackened, gray, clear periwinkle, light, etc.

In addition to adjectives to denote color, the author also used verbs and nouns. It is noticed, that the metaphorization of the names of colors develops under the influence of the unusual compatibility of chromatisms with denoted words. In this way, occasional metaphorical units are formed or author's semantic increments are given to traditional color metaphors. Among Vykhodtsev's metaphors, extended figures of speech are also frequent, including chromatic ones, which have the structure of standard metaphor + comparison.

Hyponyms Tisa, Savranka, Danube, Dnipro and toponyms Kiliya, Ukraine, Europe acquire metaphorical comprehension in the poet's works, which demonstrate the diversity of images generated by the author's worldview and determine his author's individual style.

Anthropomorphization, in particular, metaphorization of nature and human feelings, is decisive for the creation of V. Vykhodtsev's metaphors.

Key words: metaphorology, metaphor, detailed metaphor, language world, chromatisms, occasional metaphor, poetry.